

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de istorie și filosofie

Rezumatul tezei de doctorat
Eugeniu Sperantia – Filosofia dreptului

Conducător științific
profesor univ. dr. Vasile Muscă

Doctorand
Lelia Marusciac

-2013-

Rezumat

Lucrarea își propune să analizeze principalele teme de filosofia dreptului la care a reflectat Eugeniu Sperantia, cu indicarea a ceea ce el a numit „juxtapunerile cominatorii”, termen sinonim cu acela de „sinteze creatoare”, utilizat de către Gabriel Tarde. Această tratare este concordantă cu punctul de vedere exprimat de Sperantia, potrivit căruia originalitatea implică existența a cât mai multe și multilaterale „influențe”, deoarece numai astfel se ivesc prilejuri de a pune în relație idei care încă nu se întâlniseră între ele și de a crea sinteze neașteptate. În aceeași perspectivă sugerată de „Legile imitației”, pentru care Sperantia avea o preferință specială, lucrarea își propune să-l prezinte ca „inventator”, în sensul de persoană capabilă de asocia idei până atunci considerate ca fiind străine unele altora.

Pe de altă parte, lucrarea încearcă să suplinească, pe cât posibil, lipsa de interpretări referitoare la lucrările lui Eugeniu Sperantia de filosofia dreptului.

În consecință, de-a lungul a câtorva capitole, sunt înfățișate răspunsurile oferite de gânditor marilor probleme de filozofie a dreptului, cu indicarea „biografiei,” și „genealogiei,” acestora.

Introducerea lucrării îl prezintă pe Eugeniu Sperantia ca profesor de filozofie la Academia de Drept din Oradea și Universitatea din Cluj, unde predă enciclopedia și filosofia dreptului.

Denumirea de „enciclopedia dreptului” nu corespunde însă cuprinsului cursului și, mai ales, concepției lui Sperantia, conform căreia, o „enciclopedie a-filosofică” a dreptului este o iluzie.

Sunt analizate trăsăturile și modul de constituire ale enciclopediei sau teoriei dreptului, pe de o parte, și filosofiei dreptului, pe de alta, arătând că abordarea lui Sperantia în cursurile sale era una filosofică, astfel încât profilul său de profesor este completat de cel de filosof conform tipologiei realizate de Mircea Vulcănescu.

Capitolul al doilea „*Dreptul ca Idee a rațiunii și postulat al credinței pure*” prezintă concepția lui Eugeniu Sperantia despre existența unui drept dincolo de cel din percepțiile și reprezentările noastre. Dincolo de ordinea juridică pozitivă există Ideea dreptului care are caracter absolut, în sensul că nu-i poate fi specificată nici o condiție empirică de aplicare. Ideea dreptului este un temei impus gândirii de către natura cercetării sistematice. Ideea dreptului este în mod esențial transcendentă față de orice experiență posibilă și posedă

numai o utilizare regulativă. Ea este doar o formă ideală în raport cu dreptul real contingent și fortuit. Din faptul că un drept etern și universal nu există în experiența noastră, ar fi greșit să conchidem că realmente nu există. Existența nu se reduce la datele noastre empirice. Sunt afirmații și experiențe cu totul străine realității empirice fără de care realitatea empirică ar fi ea însăși inexistentă.

Ideea dreptului este doar regulativă și nu constitutivă pentru dreptul pozitiv. Ea nu este o idee în sens platonian, respectiv o formă imuabilă, eternă care se reproduce prin copiere în lumea sensibilă, creând dreptul pozitiv, o realitate concretă, variabilă, pieritoare.

Dreptul absolut just are o existență pur rațională, este o Idee necesară a rațiunii, în sens kantian. Speranța concepe Dreptul analog modului în care Kant concepe Frumosul iar atitudinea juridică este analogă celei estetice. Existența ideală a dreptului servește de stea polară în orientarea ordinii juridice dintotdeauna.

În paralel cu concepția lui Speranța despre drept ca Idee a rațiunii este prezentă cea a lui Hans Kelsen despre necesitatea evacuării problemei valorilor și, implicit, pe aceea a justiției din „*Doctrina pură a dreptului*”. Corespunzător rupturii epistemologice operate de acesta, teoria generală a dreptului vizează doar dreptul care există în fapt, dreptul efectiv sau pozitiv.

Ea refuză să-l evalueze, în numele separației stricte între „ceea ce este” și „ceea ce trebuie să fie”.

Ideea dreptului este, în concepția lui Sperantia un postulat, aparține domeniului „creдинței pure”. Corectitudinea ei decurge din imposibilitatea de a fi negată. Ca postulat, Aceasta nu este logic necesară, este însă indispensabilă gândirii dreptului.

Capitolul al treilea, „*Dreptul obiectiv și viața socială*” prezintă, pornind de la definiția dată dreptului de Sperantia, ideea acestuia despre societate ca realitate creată prin schimbul conținuturilor de conștiință.

Dreptul este „un sistem de norme sociale destinat ca, printr-un maximum de justiție realizabilă, să asigure un maximum de socialitate posibilă într-un grup social determinat”.

Pentru Sperantia dreptul este ritmul esențial al conștiinței, pe fundalul contrapunerii subiectivității noastre în raport cu o subiectivitate străină și al recunoașterii sale ca aparținând unei ordini de relații cu alții.

Sperantia preia de la Gabriel Tarde concepția despre raporturile sociale constând în transmisiunea de valori spirituale pe care le numește „psihome”. Ca și Tarde, consideră că există o relație directă între intensificarea circulației valorilor și intensificarea vieții sociale. Propagarea valorilor se realizează prin „contagiune”, termen similar celui de „imitație”, consacrat de Tarde.

Activitatea spirituală este cea care creează pacea socială, este fundamentul cooperării și explică progresul social.

Speranța preia de Tarde ideea nevoii de consolidare a raporturilor pașnice în cadrul societății pentru a nu fi afectată coeziunea și pentru a fi protejată circulația de idei care este constitutivă lumii sociale.

Un maximum de spiritualitate nu se poate realiza decât printr-un maximum de socialitate, iar un maximum de socialitate nu se poate asigura decât printr-un maximum de securitate.

Factorul de dezagregare socială îl reprezintă competiția pentru obținerea valorilor materiale. Solidaritatea grupului nu poate fi garantată și organizată decât prin existența unor norme, care să suprimă sau să atenueze această competiție. Îngrădirea posesiunii bunurilor materiale prin norme limitează conflictele ce amenință viața socială. De aceea, dreptul pozitiv este prin originea, prin constituția și efectele sale, factorul cel mai activ pentru spiritualizarea omenirii.

Capitolul al patrulea, „*Drept și morală*” pornește de la ideea că definiția dată de Eugeniu Speranța dreptului prejudecă soluția raportului dintre aceasta și morală.

Din moment ce noțiunea de justiție este constitutivă pentru drept, rezultă că acesta se întemeiază pe morală, iar filosofia dreptului poate să facă mai

mult decât o descriere a obiectului ei, respectiv să spună nu doar ce este drept, ci și ce ar trebui să fie sau cum ar trebui practicat.

Atât normele dreptului, cât și ale moralei sunt derivate logic din principii date; doar prin finalitate se pot distinge cele două domenii. Spre deosebire de cele juridice, normele morale nu se îndreaptă direct asupra societății. Respectarea ordinii juridice este înainte de toate o chestiune de morală.

Concepția lui Sperantia despre raportul drept-morală coincide cu cea a lui Giorgio Del Vecchio, conform căreia între drept și morală sunt relații ce pot fi determinate a priori, întrucât sunt necesități logice.

Sperantia respinge principiul kantian al „principiului posibilității unei constrângeri exterioare care să poată coexista cu libertatea tuturor, conform unei legi universale”. Prin urmare, constrângerea exterioară nu mai reprezintă criteriul dreptului iar sancțiunea nu poate defini dreptul.

Pe de altă parte, sunt prezentate argumentele lui Hans Kelsen potrivit căruia dreptul nu este o parte a lumii morale iar distincția între cele două ordini sociale nu este o problemă de conținut, ci de formă, constând în maniera în care impun sau contorizează actele omenești.

Capitolul al cincilea, „*Normele juridice*”, sintetizează concepția lui Eugeniu Sperantia despre necesitatea și temeiul normativității juridice.

Acesta preia de la Hobbes ideea că starea de pace între oameni nu este o stare naturală (status naturalis). În starea de „război a tuturor contra tuturor”, fiecare e condus de propria rațiune.

Ca și pentru Kant, soluția pentru „socialitatea nesocială” nu este „Leviathanul” ci o ordine rațională care să facă posibilă din punct de vedere formal coexistența oamenilor responsabili și liberi.

Nevoia de a garanta societatea, înțelesă ca spiritualitate, implică introducerea normelor care să reglementeze conflictele generate de competiția pentru dobândirea valorilor senzoriale și în special a celor de utilitate, necesare conservării vieții organice. Acestea sunt limitate și consumptibile, nesusceptibile de apartenență nelimitată, spre deosebire de valorile conceptuale.

Speranța afirmă că există postulate ale gândirii practice, ca și ale celei teoretice care sunt necondiționate. Legea generală și pur formală a întregii gândiri practice este: „trebuie să fie ceva”, în sensul de normă pentru orice acțiune.

„Trebuie să trebuiască” este „legea legilor”, condiția sine qua non a ființei practice.

Normele juridice sunt cerute de „legea legilor”. Deși nu sunt afirmații cognitive, ci imperative, este posibilă derivarea logică a dispozițiilor normative de detaliu dintr-un număr de principii generale.

Temeiul obligativității, agentul de coeziune normativă care face din toate elementele un tot solidar este deductivitatea rațională.

În paralel, este expusă teoria lui Hans Kelsen potrivit căruia fundamentul dreptului nu se poate afla în afara lui. Problema fundamentului dreptului este una de validitate, o problemă a modului său de creare. Există o normă „presupusă”, „norma fundamentală” care constituie condiția logică a posibilității unui ordin normativ valid și eficace.

Concepția lui Sperantia despre legitimitatea ordinii juridice este inspirată de Max Weber.

Legitimitatea este o revendicare de putere bazată pe aprecierea celor ce o suportă. Autoritatea este puterea considerată ca legitimă.

Sperantia preia tipologia weberiană a legitimității, operând modificări ale formelor sale ideal-tipice.

Analiza consacrată de Sperantia normelor juridice cuprinde și o tipologie a acestora, precum și modul în care consideră se poate depăși „războiul zeilor” fără a restrânge – ca Hans Kelsen – dreptul doar la dreptul pozitiv. După Sperantia, sfera juridicului nu este monistă. În afara ordinii de drept concrete,

factuale, există și o altă ordine, a „presupozițiilor”, a „postulatelor” care nu ne sunt date în experiență, ci ajută la fondarea ei. Din explorarea acestor presupoziii nu putem avea o cunoaștere (Wissen), ci o posesie (Haben).

Sperantia descrie un sistem de metafizică care, de altfel, este inerent și implicit oricărui spirit uman, accesibil prin revelație.

Capitolul al șaselea, „*Geneza socială a dreptului*” descrie celelalte surse materiale ale acestuia în afară de lege, respectiv cultura, ideologiile, morala etc., cu evidențierea elementelor preluate de Eugeniu Sperantia din concepția „școlii istorice”, a lui Jhering și a lui Gabriel Tarde.

Astfel, dreptul este deopotrivă un fapt natural, sociologic, dar și un produs intenționat și rațional cu caracter istoric.

Sperantia îndepărtează metafizica Volkgeistului și o înlocuiește cu cea a unei societăți care este în esență o sinteză de ordin spiritual, rezultată din interacțiunea indivizilor ce o compun. Pentru că legăturile dintre oameni sunt de natură spirituală, societatea este rezultatul contractului lor sufletesc.

Dreptul aparține „lumii lucrurilor care depind de om”, în care există intenționalitate și sens.

Pe de altă parte, plecând de la concepția lui Max Weber despre raționalizarea dreptului, Sperantia prezintă șapte tipuri de regimuri juridice, ca o parafrază la cele patru categorii de drept analizate de Weber.

Capitolul al șaptelea, „*Legile evoluției dreptului*”, prezintă concepția lui Sperantia despre drept ca aparținând unei lumi în care „lucrurile depind de om”, lume creată de acesta. Universul omenesc (cultura) se caracterizează prin finalism, prin sens și trebuie ca explicarea lui să fie teleologică. Sperantia și-a propus să descrie tendințele fundamentale, propensiunile sufletești responsabile de creația, continua prefacere și complicare a universului omenesc.

Sperantia preia ideea „școlii istorice” conform căreia între geneza și viața dreptului pe de o parte și cea a ființelor organice pe de altă există similitudini. Din acest motiv este posibilă o „biologie generală” care să privească atât viața spirituală, cât și cea organică.

În același timp, Sperantia concepe dreptul ca fapt social, în sensul atribuit de Durkheim termenului și pe această bază expune 14 legi ale evoluției sale (patru preluate de la Del Vecchio).

Meditația asupra progresului lumii juridice este posibil să-i fi fost sugerată lui Sperantia de Ideea regulativă a progresului istoriei umane („*Ideea unei istorii umane din punct de vedere cosmopolit*”).

Ultimul capitol, „*În loc de concluzie*” își propune să evidențieze similitudinea dintre concepția lui Gabriel Tarde despre „invenție” și cea a lui Eugeniu Sperantia despre creația intelectuală, concepție care probabil că a prezidat la conturarea ideilor filosofiei dreptului în opera acestuia din urmă.

În esență, după Tarde, o idee nouă este o combinație de idei vechi, apărute în lucruri distincte și adesea foarte diferite, iar prima condiție că ele să se combine, este întâlnirea acestora într-un creier capabil să le combine. Speranția, își asumă originalitatea înțeleasă ca preluare de cât mai multe elemente străine pentru a avea ocazia de a pune în relație idei care nu se întâlniseră încă între ele și de a crea astfel sinteze neașteptate.

Index de termeni

Idee – rațiune rațională al cărei material nu poate fi dat în nicio intuiție sau experiență posibilă, cu rol regulativ pentru intelect căruia îi indică pe ce cale trebuie să meargă în cercetările lui și îl ajută să-și sistematizeze cunoștințele.

Valori conceptuale – psihome, conținuturi de conștiință introduse între atitudinile mentale grație proceselor de pură percepțiune, de abstracțiune și de care sunt susceptibile de apartenență nelimitată.

Valori senzoriale – valori materiale, limitate și consumptibile, a căror posesie implică posibilități de acțiune fizică și care nu sunt susceptibile de apartenență nelimitată.

Cuprins

Capitolul I	
Introducere.....	1
Capitolul II	
Dreptul ca Idee a rațiunii și postulat al credinței pure	16
Capitolul III	
Dreptul obiectiv și viața socială	33
Capitolul IV	
Drept și morală	41
Capitolul V	
Normele Juridice	53
Capitolul VI	
Geneza socială a dreptului	76
Capitolul VII	
Legile evoluției dreptului	93
Capitolul VIII	
În loc de concluzie	105
Index de termeni	114
Bibliografia operei lui Eugeniu Sperantia	115
Lucrări în domeniul filosofiei dreptului	115
Lucrări în alte domenii	117
Bibliografie generală	124